

KIS-553 – Peragoù an hañv...

[Evit reoù ac'hanomp e c'hoarvez da amzer an diskuizh bezañ amzer an emc'houlenn perak e skuizhomp oc'h ober pezh a reomp er peb all eus ar bloaz. Evel-se eo dinodet ar skridoù-mañ en an hun an ehanoù.]

(YBQ da YBAN – 24 08 97)

Evit ar brezhoneg e soñjan n'eo ket ar yezh a rae al liamm etrezon hag ar re all, hogen al labour a raemp a-gevret¹. Steuziet ar pleustr, an amkanioù boutin, ez eo aet pep hini da adkavout e blas er gevredigezh. Hep ul labour boutin a groue, a genderc'he, a dreuzfurme, e'm eus adkavet va logig. Gwanaet kalz eo ster ar brezhoneg evidon hag e c'hallfe kouezhañ d'ul lañgaj etre ezvrezelidi, paneve an danvez degaset din drezañ a chom evidon ur c'hevala, un andon pinvidigezh. Diouzh va savlec'h kevredigezhel avat eo diarveradus, evel ma vefe diarveradus ur stummadur skolveurel gall. N'on nemet boued d'ar groug. Kouezhet d'ul labour hiniennel ne vefe nemet un aner, unan eus an traoù-se arveret da abuziñ an amzer. D'ar muiañ e rofe plijadur din. Se a weler alies gant “arzourion” hag evit gwir en holl vicherioù. Evit lavarout gwir ez eo rouez ar re a ya en tu all d'ar ratozhioù hiniennel a stumm hiniennoù o vont pennek gant o moumoun. N'eo ket aes mont en tu all d'ar vicher.

Soñjal a ran er filmaozour Raoul RUIZ. Ur film en deus graet pell 'zo a adkemere talbenn BRECHT *Dialogues d'exilés*. Diskouez a rae tud eus Chile divroet da Frañs da heul moustrezezh PINOCHET. Ur dudenn a zisplege :

“ En derou e kejemp reoliek, bemdez, ha neuze bep sizhun. Neuze ar re a oa kefredourion e Chile zo bet degemeret e meteier ar gefredourion c'hall, o remzadiñ eno. An ezvicherourion o deus kiet da adkavout labour. Pep hini zo aet diouzh e du.

¹ YBQ a ra anv eus al labour en *Emsav Stadel Breizh* er bloavezhioù c'hwegont ha seikont. ESB a gemere da bal diazezañ dre an dispac'h ur gevredigezh vrezhon. Embann a rae ar mizieg *Emsav* (128 niverenn etre 1967 ha 1978) a voe unan eus oaledoù krouiñ ar brezhoneg arnevez (sl. ivez KIS-489, La-10, pp. 338-340).

Pep darempred kenetrezomp zo bet echu, echu ivez an eskemmoù lizheroù gant ar re chomet er vro. Chile, ar pezh hor boa perzhiet ennañ, a oa deuet da vezañ un dra bell, estren, ne oamp mui nemet kefredourion c'hall, micherourion c'hall, gant an darempredoù o deus ar re-se : mann.” Sur n'eo ket rik rak pezh a oa lavaret er film. Raoul RUIZ a blij din kalz, an oberenn hag an den. Ur paotr eus ar saliad en doa abeget outañ ober filmoù kefredour ha lavaret e vije bet barnet kriz gant e geneiled chileat. RUIZ en deus respontet e rae e Chile filmoù gant kouerion Chile pa rae ganto traoù boutin, pa renet an hevelep stourm. Padal e Frañs n'en doa darempred ebet gant kouerion Vreizh hag ober ur film war o buhez ne vije bet nemet folklor. An doare nemetañ da gejañ ganto e oa ar pal hollvedel. Neuze e save filmoù en-dro d'ar sevel filmoù, d'ar c'hontañ istorioù. Evit gwir e'm eus bet mil blijadur gant e filmoù a gaven atersus, distrujus.

Petra soñjal nemet ez eo talvoudusoc'h bezañ bev eget bezañ marv ha gwelloc'h eo ober eget na ober. Petra ober pa vezer en ur stad evel Raoul RUIZ ? Paouez zo bet d'un ober dispac'hel, lavaromp un ober da vont en tu all da rediezhoù dic'houzañvadus ar pemdez ha neuze e ranker kavout ur stur, ur maen touch, oberoù all renet gant tud all ma emadkaver enno, en o finvezioù da nebeutañ. A-hend-all e tilezer pep tra hag ez eer gant an trepetoù evit gwellañ mad an traoù evel m'emaint. [...]

Evit ar sorbiennoù eo bet mat ar bloavezh-mañ evidon¹. Traoù 'm eus gwellaet e'm labour gant ar re vihan er skolioù mamm. Arverañ a ran kontadennoù berr, kontadennoù treset (en o zouez hini ar manager-noz) ha rimadelloù. Edon e soñj ober al labour-se e brezhoneg evit *Diwan* Naoned da heul ur goulenn gant mignoned o deus lakaet o bugel er skol-se. Ne gomzont ket brezhoneg. Gwelloc'h e kavent avat lakaat o faotrig en ur c'hlas dek bugel eget en unan tregont. Da heul ez int bet enfredet er skol pa vez lakaet ar gerent da labourat ha da zegas arc'hant (stourmerion ar yezh) ha kroget o deus da zeskiñ brezhoneg. Arveret o deus *Assimil* (nag ul lañgaj !) hag ur prantad studi o deus graet gant Skol Veur Roazhon e miz Gouere. [...]

Kavet 'm eus e *Dastum* Kreiz Breizh e Karaez ur c'hased gant Yann-Fañch KEMENER, warnañ kanaouennoù, rimadelloù ha luzioù teod (Sz. *tongue-twister*, Gl. *virelangue* ? Y.-F. KEMENER a ro “Da lavarout ar buanañ gwellañ”). Talvoudus eo bpred. Gant ul levrig all kanaouennoù evit ar skolioù, gant un draig all a zo bet

¹ Sl. “Ar c'hontadennoù hiziv”, KIS-549, La-11, pp. 309-314.

embannet hag a gavin e Naoned ha gant da *Rimadelloù evit ar vugale*¹ e'm bo dafar evit prientiñ traoù evit ar vugale vihan, na dalvezint marteze nemet evit Jul va mab.

Ouzhpenn al labour gant ar re vihan e'm eus bet ul labour gant bugale dek vloaz war dodenn “ar c'hêriou beuzet”. Arveret 'm eus Kristof (*Labous ar Wirionez*²) e-kichen mojenn Kêr Is advalet ganin diwar ul levr e stumm ur gontadenn. Bez' e'm boa ivez ur gontadenn dastumet gant SÉBILLOT a gav din war vro ar c'hornandonezed a zo ur stumm anavezet ma lakaer kichen ha kichen hon amzer ha hini ar bed dindan douar a dremen kalz goustadikoc'h. Pa zistro ar plac'h neuze eo kemmet pep tra. Deurus e oa peogwir e'm boa da lakaat ar vugale da skrivañ kontadennoù war an dodenn : “Mar distrofe poblañs ar c'hêriou beuzet

?

”. Teir c'hontadenn verr ez eus bet ha bewech e tistro an dud en o bed. Pe ne gavont ket un degemer mat, pe ne blij ket dezho hon bed trouzus ha flaerius, pe e kavont gwell diskouez dimp o bed dezho. En ur gontadenn avat ez echue gant : “Martezez ez int chomet en hon touez, met n'omp ket evit o gwelout.” Mat, ur vojenn eus Iwerzhon 'm eus arveret ivez. Ur priñs e karantez gant e vamm gaer zo rediet da guitaat e vro evit klask un tiriad dezhañ. Kampiñ a reont war ur run ha lazhet razh o c'hezeg gant an Dé Danann a zeu er-maez eus an douar e-pad an noz. Ar priñs a glemm ha reiñ a reer dezhañ ur marc'h da zougen ar pakadoù, gant ma kerzho dibaouez. Kavet ul lec'h da chom e tisoñj ar priñs e le ha diouzhtu e sailh an dour etre pavioù ar jav. Sevel a reont un ti en-dro d'ar stivell ha lakaat a ra ar plac'h da virout an dour. Siwazh eo hoalet ar plac'h gant ur paotr, amzer da vont er c'hoadeier ha setu an dour o redek. Beuzet eo ar vro, kestell ha tud. Ar plac'h a chom he unanik en ti e strad al lenn. Enoeiñ a ra start gant he c'hiig. Hetañ a ra neuze bezañ hanter blac'h hanter eog evit gallout bale el lenn ha diouzhtu e tro da vari vorgan, an hini gentañ marteze...

Kontet 'm eus ivez va istor Mari Vorgan, eleze mojenn Lec'h Meur advalet gant Roparz HEMON mui traoùigoù ganin. Plijus eo bet al labour-se, pa'z on bet rediet da glask un tammig. Dizoloet 'm eus ez arvere R. HEMON a bep seurt traoù o tont eus mojennoù Breizh hag Iwerzhon. Da skouer pa lak ar Werc'hez Varia da zont gant Jezuz. Adkavout a reer mojenn distruj Escoublac gant an traezh, nemet eo Jozef ha

¹ Yann-Baol AN NOALLEG, *Rimadelloù evit ar vugale*, Lise Laenneg-Robidou, 1983.

² TROUDE ha MILIN, *Labous ar Wirionez ha Marvailhoù all*, adembannet gant Roparz HEMON, Skridoù Breizh 1950.

Maria ar wech-mañ. Maria a vir bepred an hevelep roll avat, sioulaat an traoù. Evit ar vorganed a gaver e lennoù Iwerzhon ha Skos.

Evit ar pred e weladenomp kreiz Breizh. Aet omp da selaou Y.-F. KEMENER un nebeut deizioù 'zo. An danvez n'eo ket fall, displejet on bet gant an doare avat. Ur festival eo : *Dre ar gwenodennoù*. KEMENER a gane e meur a lec'h a-hed ar sizhun. A-gevret gant ur saksofonour e oa. E Tremargad omp bet. Kudennoù divskouarn 'm eus ha klevout a ran kreñvoc'h an trouz eget talmoù ar vouezh. Kement-se evit displegañ va displejadur. Spi 'm boa da glevout ur vouezh hag elektronegezh a oa. Lakaet o doa un amplier ha gouleier. Neuze eo deuet an trouz da vezañ kreñvoc'h eget ar vouezh. Petra eo ar c'hiz-se ? Un den a zo hervez o plediñ gant doareoù kozh ar c'han a zegas ur binviadur mennet arnevez. Mat, ret e vije bet neuze ober ul labour disi. Kemer an dud evit plouked eo reiñ dezho un dra abupre. Reiñ dezho boazioù fall eo ha distrujañ heberzh an dra a oant e gwir da gaout. Ha rediet e oa KEMENER gant aozerion ar festival, ha dic'hallus oa ober hep elektronegezh en arbenn eus ar saksofon ? Hag eñ oa evit dreveziñ an dud a ra kan ha diskan ? Tu zo bepred da lavarout nann. Sur on ouzhpenn e c'halljed lakaat ar saksofonour en adreñv, gant ul lienenn... Un diskoulm didredan a oa. Ne c'hallan ket gouzañv e ve tredanaet pep tra evel-se, ha graet fall war ar marc'had. Koun 'm eus a vezañ klevet sonerion jazz e Naoned, en o zouez John SURMAN ha Barre PHILLIPS. Goude bezañ sonet an ton kentañ eo deuet Barre PHILLIPS da gomz ouzh ar saliad : Ne glevit ket un trouz ? Ur roc'hadenn ? ” Ya, evel just, an holl a gleve. Ha lezel a rit an traoù evel-se ? Mat eo evidoc'h ? C'hwi zo deuet da selaou hon sonerezh. Talet hoc'h eus evit se hag e tegemerit ur roc'hadenn. Deuet omp da reiñ sonerezh deoc'h ha n'eo ket trouz. Hon micher a reomp. Goulenn a ran ouzh kalvezerion ar sal ober o micher ivez. Oc'h asantiñ da seurt traoù e kemerit boazioù fall hag e roit boazioù fall da galvezourion ar sal-mañ. En afer-se, ar sonerezh eo a zo koll.” Me lavar dit eo bet ret da galvezerion ar sal kavout un diskoulm, daoust ma touent o doa klasket a-raok hep kavout. Gwelet int bet o redek a bep tu ha kavet o deus. Setu evit ar c'halvezerezh.

A-hend-all ez a KEMENER, hervez, war roudoù ar re gozh... Pa ouzon n'eo ket ken kozh-se an elektronik. Evel just an elektronik zo arnevez (les Bretons ne sont pas des cons). Al labour war ar vouezh zo aet war-raok ivez. An elektronik zo er gevredigezh c'hreantel, hini an dekilbeloù hag ar yoc'hadoù. Brevet al lazioù seniñ simfonek, ret eo ober trouz, bezañ kreñv. Tud o deus dibabet un hent all avat. Klevet 'm eus div wech ar stroll *Hespèrion XX* renet gant Jordi SAVALL. Ober a reont war-dro hensonerezh. N'eo ket kozh traoù a reont. Seniñ a reont war vinvioù kozh aozet

a-wechoù gant saverion binvioù arnevez. Ne reont ket kement a drouz hag ar binvioù simfonek. Ober a reont ur sonerezh a selaouer. Ret eo digeriñ bras an divskouarn, divouzariñ. Ar wech kentañ e klevis anezho en un iliz. Arveret o doa an heklek e-lec'h bezañ tapet gantañ. Ur bam e oa. Micher eo. Moarvat ne oa ket ar wech kentañ dezho seniñ en un iliz. O micher avat n'eo ket deuet dre seniñ a-gleiz hag a-zehou, hogen dre brederiañ, dre labourat, dre studiañ, dre hir furchal hag arnodiñ.

Boueta ar yoc'h zo d'ober bremañ. Elektronegezh an arvestoù zo kempar d'ar c'haoc'herezhioù a ratrean. Marc'hadourezh eo. Savet int d'ober plijadur d'ar “bobl”. D'he lazhañ, ya. Goude ar gensonadeg e oa ur fest noz gant kan ha diskan. Evel just o doa un amplaer hag ur son fest noz a oa reishoc'h eget hini KEMENER. Ne oa ket displijus. Sur on avat ez eus un hent evit kanerion a vicher da labourat didredan. Gwrizennañ evit mont en dazont o deus d'ober e-lec'h neuñ e poull pri o begel. Ur bern labour ez eus d'ober evit dont a-benn. Er priz-se emañ ar rezid.

Mat... Ne'm eus ket da reiñ kentelioù da Vretoned *purcelt*. N'on nemet Yann-Ber QUIRION. Hetoù n'eo ken evit brasaat va flijadur da selaou Y.-F. KEMENER.

(YBAN da YBQ – 06 09 97)

Ur goulenn a ran ouzhit : petra eo ar sorbienn evidout ? Hag un dra eus an tremened eo dre ret, klevet ganit, pe lennet ? Pe ha traoù nevez e c'hell bezañ, handerc'hennoù ? Hag un diforc'h a rez etre kontadennoù dastumet ha kontadennoù savet gant ur skrivagner ? Rak, un toullad tud o deus savet *des contes* (Maupassant, Le Clézio, Dino Buzzati, Italo Calvino, h. a.). Anat eo ez eus danvez da dennañ – evel a rez-te – eus sorbiennoù ar bobl, pezh a zisplegez mat tre e'z pennad gallek *Contes traditionnels*¹. En kez pennad ez echuez gant : “On joue, on se fait plaisir, on se produit, mais construire ?...” Dres, sevel. Ha kentañ a rez d'ar vugale traoù savet ganit, ha c'hoarvezout a ra dit sevel ar sorbiennoù ? Me oar ez eus mojennoù nebamzerel hag a vo bev atav. Hogen ar santad 'm eus bet meur a wech ouzh da lenn e livez an tremened gant livioù kalz flammoc'h eget ma oant. Ne gav ket din e oa farsusoc'h gwechall eget bremañ, kudennoù o doa ha n'hon eus ket mui, te oar kenkoulz ha me. Anat ez eus reoù nevez bremañ ha loskus ouzh loskus. Ne rin ket ar renabl eus pezh a zo bremañ o c'hourdrouz, kement-se a ouzout ivez kenkoulz ha me. Penaos e welez da vicher sorbiennour gant ar vugale ? Hag a-benn ar fin pezh a lazfe eo displegañ un dra

¹ Sl. KIS-549, La-11, pp. 311-313.

bennak dre gomz ? Evel just n'o devez ket tro alies ar vugale da glevout sorbiennoù kozh ar Vro hag er c'heñver-se e c'hallez c'hoari ur roll. Pa oan bihan ha brasoc'h e'm eus klevet a bep seurt. Traoù a gaver e pep lec'h e Breizh war a hañval : bugel noz, karr an Ankou, spurmantoù, nozeganed, ar c'hazh du, an diaoul en dañsoù, ar mell benniget, al laer keuneud lonket gant al loar, ar soner kouezhet e toull ar bleiz, ar

fizik”, an den o tastum en deñvalijenn un touseg e-lec'h e damm kig sall kouezhet, hag un nebeut rimadelloù ha bommoù luzteod ankouaet ganin, nemet “Plu bran glebiet”, c'hoarioù gant ar vugale (o kregiñ e flip skouarn ar bugel e lavarar : “Dir pe houarn ?” Mar respont ar bugel : “Dir ?, neuze e sacher kreñvik en ur lavarout : “Sach hir ! Sach hir ! Sach hir !” Mar respont : “Houarn ! ”, neuze e sacher gwan war ar skouarn en ur lavarout : “Sach gwan ! Sach gwan ! Sach gwan !”... E gwir, sorbienn frammet ebet, bruzhun tra ken. Un eontr din a du va mamm a oa ur sorbiennour ha gantañ e'm eus klevet istor *Ar Mell benniget* e brezhoneg, mar plij, nemet ne oan ket mui ur bugel. Hogen poan 'm eus o welout en truilhoù-se estreget restachoù truezus ur gevredigezh aet da get. Emouez

e oa an dud ouzh kement-se : mont a raent e galleg ouzh ar vugale²...

Evel a lavarez : “Pas facile.” Kalz yac'hoc'h da vicher sorbiennour pa engwezh er bed nemetañ a zo, ar werc'helezh a vremañ. Hag ar brezhoneg e kement-se ? Ur sorbienn e brezhoneg ne c'hell bezañ kontet nemet da vrezhonegerion, anat. Ha marv e ve endeo, liz dit ? Ne welan ket perak, seul gent a se mar kemer perzh en un erged bloc'hel troet war-du ar bremañ hag an dazont. Er c'hontrol, mar konter e galleg e koll ar sorbienn he liamm gant ar gevredigezh ma eskoras. Hag a-du-rall, perak e ve ar galleg hervezout “un langage moderne” ? Ar yezh-se a c'hell ivez bezañ azon an tremened marv warni, dreist-holl a-geñver gant sorbiennoù kozh. Henvoazelourion c'halleger zo ivez. Pezh a lavarez a-zivout ar ganerion zo talvoudek ivez evit ar sorbiennourion da'm meno : “Gwriennañ evit mont en dazont.” Soñjal a ran he deus da vicher sorbiennour ur stael diougonadel, na pa ve e galleg. Graet e brezhoneg e kemer ur vent ouzhpenn : hini adsav ur sevenadur dre ar brezhoneg, adsteuadur al liamm etre tremened, bremañ

² Mamm va zad oa ur ganerez vrezhonek dispar anavezet evit se. Ne'm eus morse he c'hlevet. An traoù-se ne oant ket dereat evit ar re yaouank. Ur sevenadur faezh ha marv. “ Mod-se 'mañ 'n traoù ! ” Hep komz eus ar “c'hontadennoù” tennet eus buhez ar Goverezhioù e Lokrist. Ger ebet eus he ferzh en tilu. Teodek eo bet avat e lec'h all : sellout levrioù Gisèle Le Rouzic (*La Montagne des Forges d'Hennebont*, Écomusée Inzinzac-Lochrist, 1984 ; *La Bataille des Forges d'Hennebont*,

La Digitale, 1986 ha dreist-holl : *Voyages aux Forges d'Hennebont 1860-1945*,

La Digitale, 1984). El levr-mañ diwezhañ e'm eus desket devoudoù o tennañ da eñvor va zilu ! Biskoazh kemend-all !

ha dazont, ar vent diazerc'h. An anv a *emsav* a roer da seurt embregadenn. Setu da'm meno roll ar brezhoneg e'z micher, eilsaveladur an truilhoù en un nerzh nevesaus. Dres pezh zo bet graet gant truilhoù ar yezh. E-lec'h balzamiñ an teodyezhoù, ar c'hontadennoù pobl, h.a., oc'h ober anezho ur folklor marv a-boan dellezek da vezañ treuzkaset dre ur yezh all (ar galleg, ar saozneg) ez eo kalz yac'husoc'h o ensoc'hañ er bed nemetañ a zo, evel a rez a-hend-all. Er c'heñver-se n'emaomp ket en hevelep plegenn ha Raoul RUIZ.

Evit a sell ar c'han e Breizh e savan a-du ganit. En derou ez on bet plijet gant kanerion 'zo, pa soñje din e lus kent war-du un ober nevezus.

E gwir, mechal ha ne chomont ket bac'het, kilhet, en “hengoun”. Daouaskoù a lakaan, rak un hengoun ijinet ganto eo kentoc'h, dres evel o doare da gomz evit dreveziñ ar pezh a gredont bezañ ar yezh komzet gant ar werin. Ha kaer o deus ober ez eo anat ar gaou. Pa fell dezho mont pelloc'h eget an “hengoun” ne ouzont nemet dreveziñ an traoù diouzh giz ar mare, elektronek, tredanek ha me oar-me. Pelec'h emañ ar barzh kaner a savo gwerzioù, sonioù, kanennoù e brezhoneg arnevez, en ur yezh gwriennet er bremañ ? Skuizh on gant o randon henvoazelour ha hengounelour. Atav an hevelep traoù, tennet eus ur bed marv ha balzamet da vezañ “objets exotiques” da werzhañ d'an dud ha d'an douristed. Hon amezeion dostañ e-pad hon ehanoù oa Alamaned : sonerezh “keltiek” a selaouent ivez. Sklaer evel lagad an naer e oa marc'hadourezh savet e sell d'ar gwerzhañ ha n'eo ket eztaol bev ur gevredigezh : en-dro dezho diforc'h ebet gant pezh a welan amañ e Kantpig, pe moarvat gant ur vannlev babellek bennak. Dres evel safar tredanek keltiek a glevemp o tont eus uhelgomzer ur fest noz bennak : trouz ha tra ken !

(GE da YBAN – 11 09 97)

Emañ YBQ oc'h emc'houlenn, n'eo ket hepken perak mont e brezhoneg, met ivez perak sorbiennañ, h.a. An holl ac'hanomp a vez dirak atersoù heñvel da bep prantad eus hon buhez. Ha disheñvel ar respontoù bep taol. Diwar se ez arguze Sartre ez eo amoet hanvout, pezh na vire ket outañ a genderc'hel da hanvout ha da sevel levrioù evit diskouez ez eo amoet hanvout — evit stourm ivez ouzh enebourion ar frankiz da vezañ amoet. Diboell oa, ha ni a dra sur ken diboell all en hon erv. Hogen, ouzhpenn ar poell zo, pezh na zarbennas nepred Sartre ent ezpleg — hag ar c'hevala o chom digantañ evit ar remziadoù war e lerc'h a ve a-walc'h ar pezh a savas hep damantiñ d'ar poell : arvezioù 'zo eus e hanvoudelouriezh hag e lennegezh. Diouzh hon

tu e vije bet poellek ren hon ober a-geflen gant ar beziadoù e pep mare ha kefleuniañ ur remzad eoboell gant an debegezh heboellañ da enskrivañ hon berzh er beziadoù. E-lec'h derc'hel hon daou droad start er beziadoù hon eus emlakaet a-c'haoliad war ar vevenn etre beziat hag anveziat, hep koll sont er beziadoù, nemet o welout enno bonveziadoù hepken. Poellek eo hon eil troad, plantet er beziadoù ; egile avat en deus ar poell evitañ ur roll eilrenk ha, dreist-holl, e-maez kefridi ar poell eo reiñ kanteizh dezhañ. E se eo digantrat klask dre boell ar beziadoù kanteizhañ ar pezh a reomp, ar brezhoneg, ar brezhoneg arnevez, h.a. Kenkoulz e ve klask kanteizhañ ar vuhez he unan ; pa c'houlenn an Ao. X : perak ar vuhez ? e c'hallfe ar vuhez respont : perak an Ao. X ?